

Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci (70.–90. léta 20. století)

Oddělení dějin vědy a techniky Národního technického muzea uspořádalo ve dnech 22.–23. listopadu 2011 ve spolupráci s Kabinetem dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., a Společností pro dějiny věd a techniky konferenci na téma **Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci (70.–90. léta 20. století)**, která navázala na tři předešlé konference zabývající se historií vědy a techniky v českých zemích v období 2. světové války (2008), v letech 1945–1960 (2009) a v letech šedesátých (2010). Jedním z cílů tohoto setkání bylo zmapování a přiblížení vývoje vědy a techniky v českých zemích od počátku politické normalizace až k začátkům ekonomické transformace na počátku 90. let počátku 20. století, neboť se jedná o dosud nedostatečně probádané a historiky poměrně málo zpracované období. Na konferenci tak zazněly referáty, které přispěly k poznání méně známých kapitol historie v tomto nedávném období a konference se mohla zúčastnit i řada pamětníků.

První tématický blok nazvaný **Věda a společnost – přírodní vědy** zahájil se svým příspěvkem *Od objevu k jeho využití (věda – aplikovaná věda – výzkum – vývoj)* Roman Elner (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv UK). Na něj navázal Karel Pacner (MF Dnes Praha) svým pohledem nazvaným *Úskalí a výhybky při popularizaci vědy v Mladé frontě*. V roce 2011 uplynulo 50 let od přípravy první kontaktní čocky metodou odstředivého odlévání v rotujících formách akademikem

Otto Wichterlem; Ivana Lorencová (Národní technické muzeum, Oddělení dějin vědy a techniky) připomněla osobnost tohoto významného vědce ve svém vystoupení *Otto Wichterle v období normalizace*. Ivo Kraus (Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, ČVUT) shrnul své vlastní zkušenosti v přednášce *Fyzika ve službách strojírenské technologie*. Po krátké diskusi konference pokračovala již tradičním shrnutím vývoje fyzikální chemie Jiřího Jindry (Ústav soudobých dějin AV ČR) *Československá fyzikální chemie 1971–1990*. Libor Pátý se věnoval vývoji známého sdružení *Jednota českých matematiků a fyziků v 70. a 80. letech 20. století* a Jan Kotůlek (Katedra matematiky a deskriptivní geometrie, VŠB-TU Ostrava) zase výrazné postavě moravského regionu *Akademiķu prof. RNDr. Oldřicha Hajkrovi, DrSc., dr. h. c., a jeho působení na VŠB v Ostravě v letech 1969–1989*. František Kantor (Hvězdárna a planetárium HMP) přednesl *Poznámky ke historii využití výpočetní techniky firmy Wang Laboratories, Inc. v Československu* a Helena Durnová (Katedra matematiky Pedagogické fakulty, Masarykova univerzita) se zaměřila na *Jednotný systém elektronických počítačů*. Zdeněk Slanina vzpomněl na *Povolné i nepovolené kontakty s Humboldtovou nadací*.

Druhý tématický blok **Zbrojní a vojenská technika** zahájil David Pazdera (Mladá fronta a.s.) svým vystoupením *Projekt LADA – Osudy československého zbraňového souboru na bázi automatu Kalašnikova (1977–1994)*. *Věda v podmínkách čsl. vojenského zdravotnictví 70.–90. let 20. století* byl název přednášky Františka Dohnala (Farmaceutická fakulta UK v Hradci Králové), po které následovalo vystoupení nazvané *Železná opona a metody jejího překonávání v období normalizace* Ivo Pejčocha (Vojenský historický ústav Praha).

Druhý den konference zahájila v bloku **Technika a průmysl** Eva Mušková (Katedra historie, Fakulta pedagogická, Západočeská univerzita v Plzni) vystoupením nazvaným *Od mytizace vědy k mytizaci vědy aneb František Křížík brdínou každé doby*. Slovenskou historii tohoto období osvětlil Miroslav Sabol (Historický ústav SAV) v referátu *Priemyselná základňa na Slovensku po roku 1968*. Na rozvoj průmyslového designu se zaměřila Jana Pauly (Národní technické muzeum) v příspěvku *Design ve strojírenství a to především od Kováře ke Královi. Dizajnu v podniku TESLA Bratislava 1970–1990* se věnoval i další vystupující Ladislav Klíma (Slovenské technické muzeum). Jana Nová (Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou) přiblížila *Jablonecké výstavy bižuterie jako prostor pro prezentaci estetických a technologických inovací*. Konkrétní případ v normalizační historii letectví připomněl ve svém vystoupení *Turbočmelák aneb pokus o vzkříšení legendy* Michal Plavec (Národní technické muzeum), leteckou historií si vybral i Miroslav Hájek (Muzeum letectva, Košice) a přiblížil problematiku *Vývoje a výroby leteckého proudového motoru na Slovensku*. Fenoménu tohoto období se v přednášce *Slovenská strela jako součást sbírek Technického muzea Tatra II* dotkla Lucie Kempná (Technické muzeum Tatra). Odpolední blok zahájil Jiří Hulák (Národní technické muzeum) svým pohledem *Od automobilů po stavební stroje. Transformace designérského důmyslu v normalizačním průmyslu*. V následujícím příspěvku Milan Rudík (Filozofická fakulta, Universita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem) vyprávěl, *Jak se „žilo“ automobilům v ČSSR v letech 1970–1990 aneb automobil od každodennosti normalizace až po Sametovou revoluci*. Zajímavým tématem nazvaným *Škoda – automobilka mezi socialismem s lidskou*

tváří a Volkswagemem se zabýval Lukáš Nachtmann (Archiv Škoda auto). Slovenský pohled posluchačům přiblížil Juraj Cajchan (Katedra ekonomiky Žilinskej univerzity v Žiline) v přednášce *Zabezpečenie kvality produkcie čs. automobilového priemyslu v podmienkach plánovaného hospodárstva*. Poslední blok nazvaný **Architektura, stavitelství a péče o památky** zahájil Marek Krejčí (NPÚ ú.p., Praha) referátem *Památková péče od normalizace k transformaci*. Tomáš Pavlíček (Katedra dějin a teorie umění FUD UJEP) podrobněji rozebral *Vývoj architektonické a stavební kultury 70.–90. let v severozápadních Čechách*. Zajímavý byl pohled pracovníka oddělení dějin techniky Národního technického muzea Michala Novotného na *Smíchov industriální, socialistický, kapitalistický. Kontinuita územního plánování*. Na závěr konference vystoupil Jiří Janáč (Ústav světových dějin, Filozofická fakulta UK v Praze) a seznámil posluchače s *Projektem příplavu Dunaj-Odra-Labe v 70.–90. letech*.

Konference byla určena nejen odborníkům v daných oblastech historie, ale i zástupcům veřejnosti a vyučujícím dějinám techniky či konkrétních technických oborů na školách. Přínosem byly zajímavé diskuse na závěr jednotlivých tematických bloků a vzpomínky mnoha přímých účastníků vývoje, byť často zatížené velmi subjektivním vnímáním situace. Národní technické muzeum nabídlo v rámci konference účastníkům i prohlídku nově zrekonstruovaného muzea.

IVANA LORENCOVÁ

Významné výročí moskevského ústavu pro dějiny věd a techniky.

Ústav pro dějiny věd a techniky S. I. Vavilova Ruské akademie věd¹ 28. února 2012 oslavil 80. výročí svého založení. Toto datum bylo donedávna neznámé² a jen díky archivnímu nálezů zakládací listiny mohl ústav letos v únoru své kulaté jubileum poprvé připomenout na slavnostním shromáždění. Pozdní nález dokumentu patrně souvisí se spleťtými dějinami ústavu. Zatím sice není zpracováno podrobnější pojednání o jeho historii,³ avšak některá pozoruhodná fakta o peripetiích instituce, s níž v 70. a 80. letech úzce spolupracovali i českoslovenští historici vědy a techniky, jsem našla v rozhovorech,

kteří poskytl veřejnosti její současný ředitel Jurij Baturin.⁴

Kořeny ústavu sahají až do první dekády 20. století. V letech 1909–1914 vzniklo k různým vědeckým výročím několik historických komisí, které poukázaly na potřebu soustavnějšího zpracovávání dějin ruské vědy. V r. 1921, tedy v době politického a hospodářského uvolnění sovětského státu, byla na podnět V. I. Vernadského⁵ utvořena Komise pro dějiny poznání. V čele komise nahradil Vernadského v r. 1930 N. I. Bucharin,⁶ politik, revolucionář, žurnalista a filozof. Podle Baturina mohla výměna Vernadského za Bucharina souviset v letech 1929–1931 s nelítostnými leningradskými čistkami uvnitř akademické obce, které dostaly název „Akademičeskoje dělo“. Díky

¹ Ruský, resp. anglický název zní Институт истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова РАН (ИИЕТ РАН); S. I. Vavilov Institute for the History of Science and Technology of the Russian Academy of Sciences. Webovou stránku nalezneme na odkazu <http://www.ihst.ru/>. Text má pouze v ruštině, zatímco webová stránka Ruského národního komitétu pro dějiny a filozofii vědy a techniky je i v angličtině, viz <http://www.ihst.ru/content/russian-national-committee-history-and-philosophy-science-and-technology>.

² Kupř. při hledání na internetu se objeví odkaz na nefunkční webovou stránku, v němž se ještě tvrdí, že ústav byl založen v r. 1945.

³ Brožura vydaná k jubileu ústavu obsahuje jen málo historických údajů. Srov. Институт истории естествознания и техники имени С. И. Вавилова, Москва: ИИЕТ РАН 2012, dostupná také na internetu, viz http://www.ihst.ru/80_let.

⁴ Viz rozhovor J. Baturina s redaktorem J. Medveděvem, zveřejněný v den jubilea ústavu časopisem *Rossijskaja Gazeta* č. 5715, 28. 2. 2012, viz <http://www.rg.ru/2012/02/28/baturin.html> nebo v podobě pro tisk na <http://www.rg.ru/printable/2012/02/28/baturin.html>. Na webové stránce *Nezavisimaja gazeta* [Nezávislé noviny] je rozhovor A. Vaganova s J. Baturinem http://www.ng.ru/science/2012-02-22/9_praproemstvo.html, kde se uvádí ještě více informací o dějinách ústavu.

⁵ Vladimir I. Vernadskij (1863–1945), geolog, geochemik, mineralog, filozof, historik a organizátor vědy, pokládáný za nejvýznamnějšího ruského vědce 20. století.

⁶ Nikolaj I. Bucharin (1888–1938), bolševik, revolucionář, sovětský politik, filosof, žurnalista a spisovatel, člen politbyra (1924–1929), ústředního výboru KS SSSR (1917–1937), předseda Kominterny (1926–1929) a šéfredaktor stranických novin Pravda.

Bucharinově iniciativě přijalo plenární shromáždění AV SSSR dne 28. února 1932 rozhodnutí o založení Ústavu pro dějiny vědy a techniky v Leningradě. Stalo se tak v roce usmíření Bucharina se Stalinem, které však nemělo dlouhé trvání. V r. 1936 byl ústav, s nímž spolupracovali přední vědci, mj. i N. I. Vavilov,⁷ přemístěn do Moskvy, již tehdy se snahou jej zlikvidovat. Po Bucharinově zatčení a posléze popravě v r. 1938 byl ústav zrušen, resp. rozdroben do několika komisí. Jak ukázaly archivní materiály, v r. 1944 se prezidium akademie pokusilo o jeho opětovné oživení, ale Rada národních komisařů projekt zamítla. Vernadskij poté napsal dopis akademiku Komarovovi, věhlasnému botanikovi a předsedovi Akademie, v němž zdůvodnil nutnost existence ústavu, a po Komarovově osobní intervenci opět zařadil nevyzpytatelný Stalin: nařídil instituci znovuotevřít pod názvem Ústav pro dějiny vědy AV SSSR. O jeho transformaci do dnešní podoby existuje anekdotická historka tradovaná pamětníky. Po Stalinově smrti v r. 1953 dostala rektorka Moskevského ústavu energetiky a manželka Stalinova nástupce Malenkova, Valeria Golubcova, nápad připojit existující Komisi pro dějiny techniky k ústavu a ujmout se vedení jednotného Ústavu pro dějiny vědy a techniky. Aby to měla k manželovi blízko na oběd, nařídila předsedovi Mossovětu

(dnešní terminologií primátorovi Moskvy) najít pro plánovaný ústav vhodnou budovu v blízkosti Kremle. Takovou sice objevili v ulici Staropanskij pereulok těsně vedle Rudého náměstí, ale Golubcova se stala pouze zástupkyní ředitele. Ústav v 70. a 80. letech vzkvétal a získal dobré mezinárodní renomé. V období glasnosti se řada jeho pracovníků začala zabývat bílými místy v ruské a sovětské historii vědy a techniky, hledat v archívech doklady o zhoubných důsledcích stalinského období na rozvoj vědy, rozplétat složité kauzy spojené s érou lysenkismu apod. V r. 1990 se do názvu ústavu dostalo jméno významného fyzika S. I. Vavilova,⁸ bratra genetika Vavilova. Tím však osudy instituce zmítané politickými vlnami nekončí. V 90. letech, v období „zlatého telete“ (výraz Baturina), se magistrát hlavního města rozhodl zařadit v budově umístěné na nejlukrativnějších pozemcích Moskvy VIP hotel a všechny instituce, které v ní sídlily, vystěhoval. Rozlehlý dům je dodnes prázdný a ústav umístěný v nevhodných prostorách, v nichž nemá ani vlastní knihovnu, prochází těžkou dlouhodobou krizí, z níž se jej teď snaží vyprostit jeho nynější ředitel, jmenovaný v r. 2010. V současnosti pracuje v ústavu (včetně jeho petrohradské odnože) 129 vědeckých pracovníků v pěti odděleních, v pěti vědeckých centrech a v dalších jednotkách.

Nový ředitel ústavu Jurij M. Baturin (nar. 1949), člen korespondent Ruské akademie věd, je natolik pozoruhodná

⁷ Nikolaj I. Vavilov (1887–1943), významný ruský botanik a genetik, Lysenkův kritik, bratr fyzika S. I. Vavilova. Byl zatčen v rámci stalinských represí v r. 1940, v r. 1941 odsouzen na smrt. O rok později byl verdikt změněn na dvacet let žaláře, ovšem rok poté ve vězení zemřel.

⁸ Sergej I. Vavilov (1891–1951), ruský fyzik v oboru optiky, od r. 1945 předseda AV SSSR. Zabýval se i dějinami vědy, napsal řadu životopisů velkých myslitelů.

osobnost, že si zaslouží podrobnější zmínku.⁹ V r. 1973 získal titul inženýra v oboru astrofyziky a kosmického výzkumu na Moskevském fyzikálně-technickém ústavu a v r. 1980 absolvoval současně studium práv (titul doktora právních věd) a žurnalistiky na Moskevské státní univerzitě. K tomu přibýlo v r. 2000 vyšší školení na Vojenské akademii generálního štábu. V letech 1994–1996 byl poradcem prezidenta Jelcina pro národní bezpečnost a v r. 1997 byl jmenován profesorem politického práva na své alma mater. Baturinovy práce zasáhly do letecké fyziky, kybernetiky, práva a mezinárodního letectvého práva, novinařil v listu Novaja gazeta, avšak mezinárodní věhlas si získal jako kosmonaut, účastník dvou vesmírných letů: v r. 1998 kosmické lodi Sojuz TM-28 jako kosmonaut-výzkumník a v r. 2001 v Sojuzu TM-32¹⁰ jako letec-inženýr. Za své výkony obdržel vyznamenání Hrdina Ruské federace. Je editorem několika sborníků o ruské kosmonautice a napsal knížku o každodenním životě ruských kosmonautů.¹¹

V současnosti se zdá, že se přece jen ústavu blýská na lepší časy zejména díky tomu, že se do jeho čela postavila mimo-

řádná všestranná individualita, navíc známá a populární, s vysokou společenskou prestiží a kontakty do všech pater ruské společnosti. V již zmíněných interview Baturin jasně naznačuje, že „pokládá za svou hlavní povinnost získat ústavu důstojnou budovu a stejnou prestiž, jakou měl v 70. a 80. letech“ a že budoucnost ústavu vidí v kvalitní vědecké práci i v popularizaci. Start nové éry vypadá slibně. V ústavním centru pro virtuální historii vědy a techniky byly natočeny první 3D dokumentární filmy, které zachycují pokusy s plazmovými krystaly na Mezinárodní vesmírné lodi a proces ukotvení vesmírné lodi. K nim přibyl první z chystané série 3D filmů, které by měly zaznamenat životy a díla i osobní výpovědi významných ruských vědců.

Ke zviditelnění ústavu přispěly i velkorysé oslavy 80. výročí jeho založení. Jejich součástí bylo slavnostní shromáždění ústavu v novém moderním sídle Ruské akademie věd (РАН) na Leninském prospektu v Moskvě 28. února 2012. Zúčastnili se jej nejen zaměstnanci ústavu, ale i řada hostů z Ruska i z ciziny. Vedle penzionovaných bývalých spolupracovníků to byli přední představitelé РАН – členové prezidia, akademici, členové korespondenti a zástupci akademických ústavů. Mezi pozvanými zahraničními hosty byli prof. Liu Dun (Čína) jako prezident Divize pro dějiny věd a techniky Mezinárodní unie pro dějiny a filozofii vědy, prof. Eberhard Knobloch (Německo) jako prezident Mezinárodní akademie dějin vědy, prof. Loren Graham (USA) z bostonského MIT, prof. Boris Malickij (Ukrajina) jako ředitel Centra pro vědecký a technologický potenciál a studium dějin věd Národní akademie věd Ukrajiny, prof. Ou Bao (Čína) ze Školy humanitních

⁹ Životopisné údaje Baturina nemám ověřené, získala jsem je z různých zdrojů na internetu. Poměrně přesným pramenem se zdá být <http://faki.fizteh.ru/ourfaces/fakipriedefolder/baturin.html>, uvádím však jen některé z jeho aktivit.

¹⁰ Tohoto letu se zúčastnil i americký kosmický turista Dennis Tito.

¹¹ Ю. БАТУРИН: Повседневная жизнь российских космонавтов [Každodenní život ruských kosmonautů]. Москва, Молодая гвардия, 2011.

a sociálních věd Tsinghua Univerzity v Pekingu a také autorka tohoto článku, která reprezentovala Evropskou společnost pro dějiny vědy jako její prezidentka.¹²

Hlavním řečníkem slavnosti byl ředitel slavící instituce J. Baturin, který pojednal o historii ústavu a jeho perspektivách. Po jeho vystoupení následoval mnohahodinový maraton pozdravných adres přítomných hostů a předávání darů, ať už osobních pro prof. Baturina či darů určených ústavu. Zanedlouho zdobila předsednický stůl impozantní sbírka kosmických lodí a raket všech rozměrů a účelů. Na závěr zasedání byli všichni zahraniční a někteří ruští hosté slavnostně dekorováni medailí za zásluhy o dějiny věd a techniky. Pro mne tato pocta znamená nejen uznání pro ještě mladou Evropskou společnost pro dějiny vědy, ale i pro naši českou vědeckou obci.

Součástí oslavy byla výstavka dokumentů a fotografií dokládajících historii ústavu a promítání již zmíněných 3D filmů.

Na závěr ještě několik subjektivních postřehů. Strávila jsem jako host Ruské akademie věd v Moskvě tři dny, které naplnily jednak jednání s představiteli akademie, jednak příjemné společenské povinnosti, jak už to při těchto příležitostech bývá. Vedle setkání s kolegy a kolegyněmi, s nimiž se vídám na mnoha mezinárodních konferencích, jsem měla možnost hovořit s dalšími ruskými historiky vědy a techniky, z nichž mnozí se věnují dříve tabuizovaným tématům a snaží se navázat nové kontakty s českými historiky vědy.

¹² O zahraniční hosty se staralo Oddělení mezinárodních styků ústavu v čele s Larisou Belozerovou, které patří za její laskavou péči můj upřímný dík.

Za všechny mohu uvést setkání s Vladimírem Kitovem, synem pionýra kybernetiky Anatolije Kitova (1920–2005), který po Stalinově smrti prolomil zákaz tohoto oboru v SSSR.¹³ Vladimír Kitov se zabývá dějinami informatiky a výpočetní techniky a zajímají jej také čeští průkopníci oboru, zejména A. Svoboda a jeho skupina. Hluboký dojem na mne udělal J. Baturin, nejen svým vzděláním, jazykovou vybaveností¹⁴ a odhodláním udělat maximum pro znovu-vzkříšení dějiny věd a techniky v Rusku, ale i svou skromností a normální lidskou laskavostí.

SOŇA ŠTRBÁNOVÁ

Neobyčejná žena

Takový je název výstavy, která byla k vidění v budově Akademie věd ČR ve dnech 16. 5.–8. 6. 2012. Výstava se záštitou předsedy AV ČR a za podpory polského velvyslance byla věnována Marii Skłodowské-Curie. Návštěvník mohl na vyvěšených posterech sledovat její život a dílo. Panel nazvaný Kalendárium byl uveden Einsteinovým výrokem: „Paní Curie – ze všech lidí na světě – je jediným slávou nezkaženým člověkem.“ Byly tu uvedeny důležité

¹³ Jeho životem a dílem se zabývá kolektivní monografie В. А. ДОЛГОВ: Китов Анатолий Иванович – пионер кибернетики, информатики и автоматизированных систем управления [Kitov A. I., pionýr kybernetiky, informatiky a automatizovaných systémů řízení], 2. vydání. Москва, КОС.ИНФ, 2010.

¹⁴ Dověděla jsem se, že hovoří anglicky, srbochorvatsky a švédsky.

mezníky jejího života, mj. že v roce 1898 informovala veřejnost o objevu prvků polonium a radium, že v roce 1903 získala Nobelovu cenu za fyziku (spolu s manželem a A. H. Becquerelem) a doktorát na Sorbonně, kde byla o pět let později jmenována řádnou profesorkou fyziky jako vůbec první žena v dějinách tohoto přeslavného vysokého učení, že v roce 1911 obdržela druhou Nobelovu cenu, tentokrát za chemii, že válečná léta 1914–1918 trávila ve frontových nemocnicích jako rentgenoložka a další životní události. Další panely seznámily návštěvníky výstavy s jejím dětstvím a mládím, studiem na Sorbonně, kam přišla z roku 1891 z rodné Varšavy. Už roku 1893 tam získala licenciát z fyziky a o rok později i z matematiky. Poté se vrátila do vlasti, aby si našla vhodné místo, protože ho však nenašla, odjela znovu do Paříže. Tam poznala svého budoucího manžela, profesora fyziky Pierra Curie, za kterého se brzy vdala. Spolu s ním intenzivně báda-la v tehdy novém oboru – radioaktivitě. Roku 1900 přednesl za ni prof. Witkowski v Krakově její zásadní referát o nových radioaktivních látkách na 9. sjezdu lékařů a přírodovědců.

Dva panely výstavy byly věnovány schématu přípravy polonia a radia ze smolince českého původu. Manželé Curieovi koupili za mírnou cenu 10 tun uranového odpadu z Jáchymova ze skládky. Chemikými mnohastupňovými procesy získali v neuvěřitelně obtížných podmínkách oba silně radioaktivní prvky.

Roku 1906 už jako matka dvou dcer Marie Skłodowska-Curie ovdověla, její manžel tragicky zahynul na pařížské ulici. Samotu těžce nesla, spásou pro ni byla další badatelská činnost. Za objev polonia a radia byla roku 1911 odměněna další

Nobelovou cenou. Na výstavě jsou zviditelněny i obě její dcery: Eva, spisovatelka a novinářka, a Irena, chemička a fyzička, pokračovatelka matčina díla. Ta s manželem Frederikem Joliot-Curie získala roku 1935 Nobelovu cenu za objev umělé radioaktivity.

Sláva provázela Marii Skłodowskou-Curie po celý zbytek jejího života. Byla to ona, která zavedla léčbu radiem, zprvu raněných z války, později k léčbě zhoubných nádorů. Vybuodovala v Paříži nejprve laboratoř, později Ústav radia, kde za jejího života vznikaly vědecké práce a doktorské disertace a kde na počátku 30. let pracovali vědci 25 národností. Ještě dříve pracoval v laboratoři Curie pozdější profesor František Běhounek, kterého si jako vědce velice vážila. Ač byla častokrát zvána do Československa, teprve v roce 1925 přijela, aby si prohlédla doly a výrobu radia v Jáchymově. Byla přijata prezidentem republiky, Tomášem Garrigue Masarykem, jak to dosvědčuje vystavená fotografie z přivítání na Pražském hradě. Její portréty se často objevovaly na poštovních známkách, mincích, bankovkách a na medailích. I těmto materiálům byly věnovány další panely.

Marie Skłodowska-Curie přežila svého manžela o 28 let. Zemřela na anemii ve francouzském soukromém sanatoriu. Nesplnilo se její přání z roku 1926, totiž že by chtěla zemřít v Polsku. Její pohřeb byl tichý, bez oficialit. Rakev s ostatky byla uložena do rodinného hrobu Curiových v Sceaux u Paříže. Ostatky manželů Curieových byly v roce 1995 exhumovány, spáleny a popel přenesen do pařížského Pantheonu. I o tom informuje jeden z panelů.

Kurátorka výstavy Mgr. Alicja Rafalska-Lasocha připravila doprovodný text

na panelech z publikovaných autobiografických poznámek Marie Skłodowské-Curie, které jsou mnohdy dojmavé. Texty byly dvoujazyčné, české a anglické, čímž se rozšířil okruh zájemců o její

život a dílo. Škoda, že výstava trvala jen 23 dnů. Stálo by za to přenést ji i do dalších českých a moravských měst.

JIŘÍ JINDRA

ZPRÁVY Z LITERATURY

Miloš Hájek: Chirurgovy úspěchy a zklamání. Praha, Galén, 2011, 311 s., bohatá obrazová příloha, ISBN 978-80-7262-825-4.

V záplavě vzpomínkových publikací, které se objevují od počátku 90. let minulého století, patří lékařské k oborově nejčetnějším. Významní i méně významní lékaři se většinou potě, co se již nemohou nebo nechťejí věnovat svému oboru, často rozhodnou zavzpomínat na svůj život v bílém plášti.

M. Hájek (nar. 1931), patřící k našim nejvýznamnějším poválečným chirurgům, je sice stále ještě činný jako chirurg-konzultant v Ústřední vojenské nemocnici ve Střešovicích i v Ústavu zdravotnických studií Technické univerzity v Liberci, ale nalezl si čas napsat „svého druhu kroniku doby“, v níž žil. I když v úvodu čteme, že knížka není pokusem o autobiografii, postupuje autor chronologicky od svého dětství po současnost. Ono „kronikářství“ znamená, že své životní osudy odsouvá víceméně do pozadí svého textu a snaží se čtenáři přiblížit dobové prostředí svého oboru v ambulantní, lůžkové i vědecko-výzkumné složce nejen u nás, ale i v zahraničí. Ve vážném i humorném podání se

čtenář dozví, jak se mohl Pražák octnout po promoci díky umístění (příkaz k nástupu do zaměstnání na určeném místě) v nemocnici Brezně nad Váhom (1956–1959) a jak musel mít štěstí, aby se odtud dostal jako sekundář na chirurgickou kliniku do vinohradské nemocnice. Patnáct let zde pak sloužil pod vedením prof. Emericha Poláka a vypracoval se na vynikajícího hrudního chirurga a kardiochirurga. Pro jeho vědecký růst měla velký význam stáž na státní univerzitě v Groningenu v Holandsku v letech 1967–1969, kde pracoval i se svou manželkou, dětskou chirurgkou. Během tohoto pobytu navštívil nemocnice v sedmnácti evropských zemích a získal tak jedinečný přehled o vývoji svého oboru v evropském měřítku. Také postřehy z tohoto působení a jeho srovnávání s poměry u nás jsou velmi zajímavé. Velmi hezky a taktně hovoří o nástupci prof. Poláka ve vedení vinohradské chirurgické kliniky, prof. Boh. Špačkovi, přesvědčeném komunistovi, a jeho podpoře vědecké a experimentální práce. Zvláště pro mladší čtenáře je zajímavé líčení, jak v oné době probíhalo habilitační řízení uznávaného odborníka – ovšem nestraníka (docenturu získal v r. 1974 na tehdy Lékařské fakultě hygienické, dnes 3. LF, profesuru tamtéž

v r. 1986). V roce 1978 přijal místo primáře ve Výzkumném ústavu tuberkulózy a respiračních nemocí v nemocnici Na Bulovce a zároveň začal spolupracovat jako pedagog s Institutem pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů. V lednu 1985 přešel do tohoto institutu jako přednosta chirurgické kliniky. Zde ho zastihla sameťová revoluce a nastala „doba proměn“, pro zdravotnictví i prof. Hájka zdaleka ne vždy přínosných, jak on i většina z nás doufali. Líčí ji věcně, ale s pochopitelným smutkem: „České zdravotnictví se začalo ubírat směrem, který mu dali nezkušení státní úředníci a novodobí zdravotní manažeři. Kumulací málo promyšlených zásahů do organizace zdravotnictví a nepřehlednou finanční politikou se dostalo zdravotnictví do svízeli, jichž se dosud nezbavilo, ale které se dokonce stále prohlubují...“ Tyto zásahy přiměly prof. Hájka, aby na konci roku 1990 odešel z IPVZ a ocitl se i v situaci nezaměstnaného. Ze stejných důvodů bylo krátkodobé i jeho působení v nemocnici Na Františku. Lépe ocenilo jeho mimořádnou kvalifikaci vojenské zdravotnictví. V roce 1993 působil několik měsíců jako vládní rada Ministerstva obrany ČR, ale uplatnění dle svých představ výkonného chirurga nalezl až poté, co byl jmenován náčelníkem chirurgického oddělení ve vojenské střešovické nemocnici, kde dosud působí jako konzultant.

Neméně zajímavé než líčení poměrů na pracovištích, na nichž M. Hájek během svého života pracoval, jsou i jeho úvahy

o lékařském povolání, praxi i vědě, o lékařské etice a etice obecně, o dopadu politických událostí na medicínu a zdravotnictví aj. Kniha je psána kultivovanou češtinou, srozumitelnou pro laiky i v pasážích popisujících některé chirurgické zákroky. Proto věřím, že najde čtenáře i v jejich řadách, protože si to zaslouží. Jedinou výtkou je absence jmenného rejstříku.

L. HLAVÁČKOVÁ

Jan Králík – Lída Horská:
Deník motocyklistky 1926.
Praha, Grada, 2012, 111 s.
ISBN 978-80-247-3833-8

Edice deníku jedné z prvních československých motocyklistek, majitelky motocyklu Douglas EW 350 ccm Lídy Horské (1903–1926). Jeho iniciátorem je Lídin prasynovec ing. Petr Horský. Deník podrobně zachycuje období od 2. dubna do 15. srpna 1926. O tři dny později Lída zahynula pod koly nákladního auta a stala se jednou z raných obětí motorismu u nás. Jan Králík odvedl vynikající práci na edici tohoto deníku. Identifikoval většinu osob, o nichž Lída píše, vysvětlil technické údaje, týkající se uváděných motocyklů, a přiblížil dobové realie. Publikace je doprovázena řadou dobových fotografií, reprodukcí výstřížků z tisku a samotnými ukázkami z Lídina deníku.

M. SEKYRKOVÁ